

Mir'ât-ı Hattâtîn'in müellif hattı nüshasının ilk sayfası (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bayezid, nr. 10.338)

rayla hattatlar ve eserleriyle ilgili bilgiler vermiştir.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlı olan (Bayezid, nr. 10.337) *Hat ve Hattâtîn* adlı matbu eserin bir nüshası Süleyman Efendi'nin *Mir'ât-ı Hattâtîn*'i nasıl meydana getirdiği hususunda bize ışık tutmaktadır. Süleyman Efendi ilk çalışmasını bu kitap üzerinde yapmış, kitapta yer alan hattatlar hakkında elde ettiği ek bilgileri o şahıslarla ilgili bölümlerin kenarına kaydetmiştir. Eserde yer alan hattatlar hakkında topladığı bilgileri de kitabın sonuna eklediği sayfalara yazmıştır. Daha sonra bu bilgileri yeniden düzenleyerek eserini meydana getirmiştir. *Mir'ât-ı Hattâtîn*'in müellif nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Bayezid, nr. 10.338). Süleyman Efendi 129 sayfalık bu nüshayı âharsız, kareli deftere rik'a hattıyla yazmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olan (Yeniler, nr. 591) ve sonundaki fihrist hariç otuz yedi varaktan meydana gelen diğer nüsha, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi memurlarından Zekeriya Gözen tarafından 28 Kasım 1945 tarihinde istinşah edilmiştir. *Mir'ât-ı Hattâtîn*, çok kısa bilgiler vermekle birlikte bilinmeyen pek çok hattatı tanıması bakımından hat

sanatı tarihi için önemli başvuru kaynağıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Süleyman b. Ahmed, *Mir'ât-ı Hattâtîn*, Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 10.338, s. 1, 2, 3; a.e., TSMK, Yeniler, nr. 591, vr. 1^a, 1^b; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 11, 12; Muhittin Serin, *Hat San'atımız*, İstanbul 1982, s. 125; Mehmet Memiş, *Süleyman b. Ahmed'in Mir'ât-ı Hattâtîn Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 2, 3, 4; Abdülhamid Tüfekçioğlu, *İstanbul Kütüphanelerinde Hat Sanatı ile İlgili Yazma Eserler* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19, 87.

MEHMET MEMİŞ

MİR'ÂTÜ'L-HAREMEYN (مرآة الحرمين)

Eyüp Sabri Paşa'nın
(ö. 1890)

Arap yarımadasına,
özellikle Mekke ve Medine'nin
kuruluşuna ve tarihlerine
dair eseri
(bk. EYÜP SABRİ PAŞA).

MİR'ÂTÜ'L-MAKÂSİD (مرآة المقاصد)

Topal Ahmed Rifat Efendi'nin
(ö. 1876)
tarikatlar ve Bektaşiliğe dair eseri.

Tam adı *Mir'âtü'l-makâsîd fî def'i'l-mefâsîd* olan eser Bektaşilik tarihi ve âdâb-erkânı hakkında bilgi veren ilk kapsamlı çalışmadır. Kendisi de Bektaşî olan müellif mukaddimede bütün tarikatların aynı asıldan çıktığını, aralarındaki tek farkın zikirlerinin hafi veya cehri oluşunda bulunduğunu, tarikatlar arasında bir üstünlük kıyaslaması yapmak istemediğini söyler. Nûr-ı Muhammedî konusunu esere başlayan müellif ilk dört halife hakkında bilgi vererek Ferîdüddin Attâr'ın onlarla ilgili methiyelerini iktibas etmiş, on iki imamın isimlerini zikrettikten sonra silsileleri Hz. Ali'ye ulaşan Kâdiriyye, Rifâiyye, Desûkiyye, Bedeviyye, Şâzeliyye, Nakşibendiyye ve Bektaşîyye gibi tarikatların silsilelerini vermiştir. Kitapta Nakşibendiyye ve Bektaşîyye'nin Hz. Ebû Bekir'e de ulaşan bir silsilesi olduğu belirtilerek cehri ve hafi zikir meselesine temas edilmiş, ardından her biri "der beyân-ı ..." ifadesiyle başlayan başlıklar altında itikadî, fikhî ve tasavvufî konular ele alınmıştır. Eserin yarından fazlasını oluşturan bu bölümde müellifin tamamen Sünnî bir

çerçeve içinde kaldığı dikkat çekmektedir.

Mir'âtü'l-makâsîd'in Bektaşî tarikatına ayrılan bölümü tarikatın piri Hacı Bektaş-ı Velî, ayrıca Bektaşiliğin âyin, âdâb ve erkânı hakkında ayrıntılı bilgi içerir. Bu bölümde ele alınan konulardan bazıları şunlardır: Tevellî (tevellâ) ve teberrîn (teberrâ) hakikati, derviş ve fakr kavramları, mürşid-i kâmilin özellikleri, "Nâdi Ali"nin şerhi, zikir telkini ve hırka giyme, tâc-ı şerif, Bektaşî âyini, Ehl-i beyt hakkında hadisler, on iki imam, on dört mâsum, on yedi kemer-bestenin isimleri. Eserin sonunda Bektaşî tarikatı mensuplarının çeşitli vesilelerle okudukları evrâd, dua, tercüman ve gülbank metinlerine yer verilmiştir.

Ahmed Rifat Efendi'nin bu eseri, Bektaşilik karşıtı çevrelerin önde gelen isimlerinden Harputlu İshak Efendi'nin, Abdülmecid Fırışteoğlu'nun Hurûfliğe dair *İşknâme* adlı eserinin kaleme aldığı *Kâşîfü'l-esrâr ve dâfiu'l-esrâr*'a (İstanbul 1288) yayımlanması üzerine (İstanbul 1288) yayımlanması üzerine (İstanbul 1291) reddiye olarak yazdığı ve basım masraflarının Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Vâlide Sultan tarafından karşılandığı kaydedilmektedir (Birge, s. 81). Ancak *Mir'âtü'l-makâsîd*'in hiçbir yerinde eserin *Kâşîfü'l-esrâr*'a reddiye olduğu konusunda bir işaret bulunmamaktadır. Bununla birlikte dikkat çeken savunma üslubu ve Sünnîliğe yapılan vurgudan hareketle eserin, Bektaşiliği Hurûflikle bir gören ve Bektaşîler'in kâfir topluluklarından daha alçak olduğunu söyleyerek (*Kâşîfü'l-esrâr*, s. 63) ağır suçlamalarda bulunan İshak Efendi'nin eserine bir reddiye olduğu söylenebilir. Müellifin Hurûfliği eleştirip Bektaşiliğin Hurûflikle alakası olmadığını belirtmesi ve kitabın adındaki "dâfiu'l-esrâr" (kötülüklerin uzaklaştırılması) ifadesi de bu görüşü teyit etmektedir.

Bektaşilik hakkında basılı ilk kaynak olan eserde (İstanbul 1293) Bektaşilikle ilgili iddialara cevap vermeyip mensubu olduğu tarikatı inanç ve uygulamalarıyla tanıtmayı tercih eden Ahmed Rifat Efendi'nin bu tavrı takıyye yapmakta olduğu kuşkusuna yol açmıştır. Ancak müellif veracağı cevapların yeni soruları gündeme getireceğini düşünerek böyle yapmış olmalıdır. Öte yandan eserin yazıldığı dönemde Bektaşilik üzerindeki kısıtlamaların tam anlamıyla ortadan kalkmadığı da unutulmamalıdır.

MİR'ÂTÜ'L-MAKÂSİD

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-makâsîd*, İstanbul 1293; Harputlu İshak Efendi, *Kâşîfü'l-esrâr ve dâfiu'l-esrâr*, İstanbul 1291; J. K. Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, London 1965, s. 81; a.e.: *Bektaşilik Tarihi* (trc. Reha Çamuroğlu), İstanbul 1991, s. 94; Salih Çift, "1826 Sonrasında Bektâşilik ve Bu Alanla İlgili Yayın Faaliyetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1, Bursa 2003, s. 259-267; Mustafa Kara, "İshak Efendi, Harputlu", *DİA*, XXII, 531.

SALİH ÇİFT

MİR'ÂTÜ'L-USÛL
(مرآة الاصول)

Molla Hüsrev'in
(ö. 885/1480)
fıkıh usulüne dair eseri.

Müellif, önce *Mir'âtü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-üşûl* adıyla oldukça muhtasar bir eser kaleme almış (İstanbul 1262, 1267, 1273, 1275, 1288, 1290, 1291, 1305, 1307, 1308, 1310, 1311, 1321, 1331; Kahire 1320), daha sonra anlaşılmasında güçlükler ortaya çıkınca bunu *Mir'âtü'l-üşûl fi şerhi Mir'âtü'l-vüşûl* ismiyle şerhetmiştir. Bir mukaddime ile iki bölümde (maksad) meydana gelen eserin mukaddiminde usûl-i fıkıh ve fıkıh tanımlarının ardından fıkıh usulünün konusu ve faydaları anlatılmaktadır. Fikhî hükümlerin delillerine tahsis edilen birinci bölüm dört ana başlığa (rükün) ayrılmış ve sırasıyla kitap, sünnet, icmâ ve kıyasa yer verilmiştir. Kitap ve Sünnet arasında ortak olan konular geniş biçimde işlenmiş, önceki dinlere ait hükümlerin ve sahâbî kavlinin hüccet oluşu bahisleri sünnet başlığının sonunda, istihşâb delili kıyas konusunun içinde ve istishâb delili bu başlığın sonunda ele alınmıştır. İkinci bölüm hükümlerle ilgili olup hüküm, hâkim, mahkûm bih ve -ehliyet meselesinin ayrıntılı biçimde incelendiği mahkûm aleyh konularını ihtiva eden dört ana başlığa ayrılmıştır. Eserin hâtimesinde ictihad, özellikle ictihadda hata ve isabet meselesi tartışılmıştır. Molla Hüsrev *Mir'âtü'l-üşûl*'ün özelliklerini belirtirken, yararlandığı yirmi sekiz usul ve fûrû kitabının adına işaret eden edebî bir üslûp kullanır. Gerek bu eserler gerekse faydalandığı diğer kaynaklar Hasan Özket tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde tesbit edilmiştir (*Molla Hüsrev ve Mir'âtü'l-üşûl Adlı Eserinin Kaynakları*, s. 31, 48-70). Eserde müellif ele aldığı meselelerde kendi tercihini belirtirken karşı görüş ve delillerine de temas ederek bunları tartışır (kendi tercihleriyle ilgili ör-

nekler için bk. a.g.e., s. 39-41). Tartışmalarda naklî delillerden ziyade akfî delillere yer verilmesi dikkat çekmektedir. Veciz ve sade bir üslûpla yazılan *Mir'âtü'l-üşûl* Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş (Uzunçarşılı, s. 22) ve defalarca basılmıştır (İstanbul 1217, 1262, 1272, 1273, 1282, 1296, 1304, 1310, 1321; Kahire 1289).

Hâşiyeleri. Mevlânâ Mehmed İzmîrî, *Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-üşûl* (I-II, Bulak 1258, 1262; İstanbul 1262, 1285, 1296, 1302, 1304, 1309; eserin en hacimli hâşiyelerinden olan bu çalışmada özellikle kelâm ve mantık kavramları ile Arap gramerine dair konularda geniş açıklamalara yer verilmektedir); Hâmid b. Mustafa el-Konevî, *Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-üşûl* (İstanbul 1280); Tarsûsî Mehmed Efendi, *Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-üşûl* (İstanbul 1267, 1289, 1304, 1309, 1312, 1317); Abdürrezâk b. Mustafa el-Antâkî, *Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-üşûl* (İstanbul 1279, 1289, Tarsûsî'nin hâşiyesiyle birlikte); Hoca Mustafa b. Abdullah el-Vidinî, *Takrîrü'l-Mir'ât (Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-üşûl*, İstanbul 1297, 1311); Eyyûbizâde Mustafa, *Miftâhu'l-huşûl li-(fi şerhi)Mir'âti'l-üşûl* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 440; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1322, 1323; Râgıb Paşa Ktp., nr. 393); Ebû Saîd Hafidü'n-Nisârî, *Vesiletü'l-vüşûl ilâ mesâ'ili'l-üşûl* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 425).

Mir'âtü'l-üşûl, Ahmed Hamdullah b. İsmâil Hâmid Ankaravî tarafından *Muhtaşaru Mir'âti'l-üşûl* adıyla ihtisar edilmiş (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 443, müellif hattı; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 6049; Âtîf Efendi Ktp., nr. 1723; İÜ Ktp., nr. 1298), eserin metni olan *Mir'âtü'l-vüşûl*'ü Osman b. Mustafa el-Gelibolî

Teshilü Mir'âtü'l-vüşûl ilâ ilmi'l-üşûl (İstanbul 1288) ismiyle Türkçe'ye çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-üşûl fi şerhi Mir'âtü'l-vüşûl*, İstanbul 1296; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1657; *İzâhu'l-meknûn*, II, 457; Brockelmann, *GAL*, II, 293; *Suppl.*, II, 317; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 22, 230; Abdülvehhâb Hallâf, *İslâm Hukuk Felsefesi* (trc. Hüseyin Atay), Ankara 1985, tercüme edenin girişi, s. 172-174; Ahmet Özel, *Hanevî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 102-103; Ali Toksarı, "Molla Hüsrev'in Hadis ve Peygamberlerin İctihadları Hakkındaki Bazı Görüşleri", *Molla Hüsrev Mehmet Efendi: 1400-1480* (haz. Ahmet Hulûsî Köker), Kayseri 1992, s. 97-108; Ali Rıza Karabulut, "Molla Hüsrev'in Eserleri", a.e., s. 129-131; Hasan Özket, *Molla Hüsrev ve Mir'âtü'l-üşûl Adlı Eserinin Kaynakları* (yüksek lisans tezi, 1992), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.

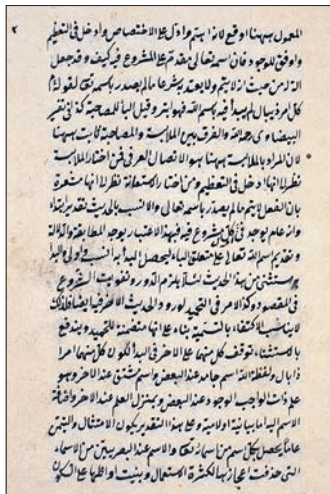
FERHAT KOCA

MİRDÂS b. ÜDEYYE
(مرداس بن أدية)

Ebû Bilâl Mirdâs b. Hudeyr
b. Amr et-Temîmî el-Hanzalî
(ö. 61/681)

Basra Hâriciliği'nin
önde gelen liderlerinden.

Kaynaklarda daha çok künyesi Ebû Bilâl ile anılır. Üdeyye annesi yahut büyük annesinin ismidir. Baba tarafından Temîm kabilesinin Rebîa el-Vustâ diye de bilinen ve Hâricî hareketine çok sayıda lider veren Rebîa b. Hanzale b. Mâlik b. Zeyd koluna mensuptur. Hakkındaki ilk bilgiler, kardeşi Urve ile birlikte Hz. Ali'nin Muâviye ile yaptığı Siffin Savaşı'nda onun yanında yer alması, taraflar arasında mütareke yapıp mesele hakemlere bırakılınca bu çözüme şiddetle karşı çı-

Ebû Saîd Hafidü'n-Nisârî'nin *Mir'âtü'l-üşûl*'e yazdığı *Vesiletü'l-vüşûl ilâ mesâ'ili'l-üşûl* adlı hâşiyenin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 425)